

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLA NUTQINING GRAMMATIK TO‘G‘RILIGINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI.

*Buxoro viloyat, Buxoro shahar 43-DMTT tarbiyachisi
Muxitdinova Maftuna Olimovna.*

Annotatsiya: Maktabgacha tarbiya yoshi bolaning ilk ravon nutqining shakllanish bosqichi hisoblanib, bu davr onalar uchun ham juda muhimdir. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi turli guruh bolalarining nutqida uchraydigan grammatik xatolar va ularni bartaraf etish usullari haqida fikr - mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, grammatika, nutqiy kamchiliklar, lingvistika, kelishik, qo‘shimcha, ravon nutq, kategoriya, so‘z turkumlari.

Biz nutqiy faoliyat natijalarini tavsiflash va tartibga solish uchun lingvistlar tomonidan o‘ylab topilgan qoidalar majmuini emas, balki fikr bildirishni vujudga keltirish va boshqalarning bildirgan fikrlarini tushunish uchun zarur bo‘lgan bilimlar umumiylikini tushunamiz. So‘nggi paytda grammatika aynan shu ma’noda psixologlarning diqqat-e’tiborini jalb qilmoqda. Grammatikani tadqiq qilish nafaqat shunchaki qiziqarli, nafaqat lingvistik maqsadlar uchun zarur, balki u umuman fikrlash va bilish jarayonlarini keng tadqiq qilish uchun ham zarur qismidir. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar atrofdagi kishilardan taqlid qilish yo‘li bilan turli grammatik shakllardagi so‘zlarni o‘zlashtirib oladilar va ulardan asta-sekin mustaqil ravishda foydalana boshlaydilar. Biroq nutqning grammatik tuzilishini o‘zlashtirish murakkab va uzoq davom etadigan jarayondir. Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda, ya’ni ularning nutq malakalarini takomillashtirishda og‘zaki nutqning grammatik qurilishini shakllantirishga alohida ahamiyat beriladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar esa nazariy bilimlarga tayanmay, balki atrofdagilar bilan o‘zaro muloqotga asoslanadilar. Bog‘cha yoshidagi bolalar grammatik qoidalarni tushunib, yodlarida saqlab qolmaydilar. Bolalar bog‘chasida egallangan grammatik malakalar, boshlang‘ich sinfda nutqning grammatik tuzilishini nazariy jihatdan egallashlariga asos bo‘lib xizmat qiladi. Yilning boshida tarbiyachilar bolalar nutqidagi grammatik xatolarni mashg‘ulotlarda va mashg‘ulotdan tashqari vaqtlarda aniqlab oladilar. Bu tarbiyachilar uchun bajariladigan ish mazmunini belgilashda yordam beradi. Nutqni grammatik jihatdan shakllantirish ishlari ikkinchi kichik guruhdan boshlanadi. Bolalar nutqning grammatik tuzilishini oila a’zolarining, bog‘chada tarbiyachining, atrofini qurshab olgan kattalarning nutqlariga taqlid qilish orqali mustaqil ravishda o‘zlashtiradilar. Uch yoshli bola o‘z nutqida kelishik, shaxs-son va boshqa grammatik kategoriyalardan foydalanib, sodda va murakkab jumlar tuzadi. Jismlarning fazoviy munosabatlarini, ba’zi bir ravishlarni bilib ishlatadigan bo‘ladi, ish - harakatning nomini bildiruvchi

fe'llarni ham to'g'ri ishlata boshlaydi. Bu yoshda bolaning lug'ati juda tez o'sa boradi, nutqidagi so'zlar soni 1300 — 1500 taga yetadi, endi uning nutqi juda tez rivojlanadi, mazmunan boyiydi, lug'ati kengayadi, nutqi grammatik jihatdan shakllanadi. Ular so'z turkumlaridan otlarni tez o'zlashtiradilar, chunki bolalar narsalarning nomlarini (otlarini) o'z nutqlarida ko'proq ishlatadilar, ular so'z boyligining asosiy qismi otlardan iborat bo'ladi.

Biroq bu yoshda nutqning grammatik shakllarini egallashda bir qancha qiyinchiliklarga duch keladilar, ya'ni ular nutqida quyidagi grammatik xatolar uchraydi:

1. Kelishik qo'shimchalarinib uzib aytadilar, so'zlarni turlashda qiynaladilar.
2. Sonlarni noto'g'ri ishlatadilar.
3. Fe'l shakllarini ishlatishda qiynaladilar, fe'l zamonlarini (hozirgi, o'tgan va kelasi zamonni) darhol to'g'ri o'zlashtira olmaydilar, ularda o'tgan va kelasi zamon tushunchalari hali shakllanmagan bo'ladi. Shuning uchun o'z nutqlarida fe'llarning zamon qo'shimchalarini almashtirib yuboradilar.
4. Old qo'shimcha va old ko'makchini bir-biriga aralashtirib yuboradilar.

5-6 yoshli bolalar nutqi grammatik jihatdan ancha to'g'ri shakllangan bo'ladi. Ular otlarni birlik va ko'plikda, turli kelishiklarda to'g'ri ishlata oladigan bo'ladilar. Katta guruh bolalarida boshqalar nutqidagi kamchiliklarni payqash ham yuzaga keladi. Shuning uchun ular o'zlaridan kichik bolalar nutqlarida grammatik xatolarga yo'l qo'yganlarida, ularning kamchiliklarini tuzatadilar. O'rta va katta guruh bolalari fe'llarning tuslanishi va fe'l zamonlarini amaliy tarzda o'zlashtirib oladilar. Biroq, bu yoshdagi bola nutqida grammatik xatolar sezilarli darajada ortib boradi. Buning sababi shundaki: bola yangi so'zlarni o'zlashtirish jarayonida uni yangi grammatik shaklda eslab qololmaydi, yoyiq gapdan foydalangan vaqtda uning mazmuni va shaklini tekshirib ulgura olmaydi. 5-6 yoshli bolalar 12-15 ta so'zdan iborat jumlar tuza oladilar, biroq ular nutqidagi sintaktik xatolarning miqdori, kichik guruhdagi bolalar nutqidagi xatolarga qaraganda ancha ko'p bo'ladi. Buning sababi shundaki, bola fikrni bayon etish jarayonida bir vaqtning o'zida uning ham shakli, ham mazmuniga e'tibor bera olmaydi. Bolalar nutqidagi morfologik va sintaktik xatolar bir vaqtda yuzaga keladi. Biroq sintaktik xatolar morfologik xatolarga qaraganda uzoq saqlanadi, hatto bu kamchilik bolani maktabga o'tish davrigacha davom etadi. Bola nutqidagi shu xususiyatlarni hisobga olib, quyidagi vazifalarni amalga oshirishni belgilab qo'yish mumkin:

- ❖ gapning to'g'ri tuzilishini nazorat qilish;
- ❖ ikkinchi darajali va uyushiq bo'lakli gaplarni tuzishga va undan o'z nutqlarida foydalanishga yordam berish.

Grammatik jihatdan to'g'ri nutqni shakllantirishning asosiy vositalaridan biri bu — maxsus tashkil etiladigan mashg'ulotlar hisoblanadi. Tarbiyachi har bir mashg'ulot turida bolalar nutqidagi grammatik xatolarni tuzatishi kerak. Biroq maxsus

tashkil etiladigan mashgʻulotlarda bola nutqidagi u yoki bu salbiy jihatlarni ogohlantirish boʻyicha ish olib boriladi, bola nutqida paydo boʻlgan grammatik xatolarni tez va maqsadga muvofiq tarzda bartaraf etish uchun maxsus usul va uslubiyotlardan foydalaniladi. Bola nutqidagi grammatik xatolarni bartaraf etish boʻyicha tashkil etiladigan maxsus mashgʻulotlar oyda bir marta, qolgan vaqtlarda esa nutq oʻstirish mashgʻulotining qoʻshimcha qismi sifatida rejalashtiriladi. Maxsus tashkil etiladigan mashgʻulotlarda bolaning diqqati faqat kerakli grammatik shakllarga jalb qilinadi. Bola nutqidagi xatolarni doʻstona, xushmuomalalik bilan tuzatish kerak. Hech vaqt bola nutqidagi xatoni takrorlash yaramaydi, grammatik shakli toʻgʻri boʻlgan soʻzni, gapni oddiy matematik tasavvurlarni rivojlantirish mashgʻulotlarida, taʼlimiy oʻyinlarda takrorlash joizdir, tarbiyachi barcha mashgʻulotlarda bola nutqini kuzatib borishi va grammatik xatolarini tuzatishi shart, ayniqsa, oddiy matematik tasavvurlarni rivojlantirish mashgʻuloti bolalardan aniq nutqni talab etadi. Bolalar bu mashgʻulotda predmetlarni (narsa-buyumlarni) sanaydilar va harakatlarini soʻz bilan ifodalaydilar. Shuning uchun tarbiyachi bolalarning sonlarni toʻgʻri oʻzlashtirishlarini kuzatib borishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Asqarxoʻjaeva M.I., Hakimova N.A. Bogʻchalarda oʻzbek tilini oʻrgatish. – Toshkent, 1994. 44-b.
2. Babayeva D. R. "Nutq oʻstirish metodikasi". Oʻquvqoʻllanma.T.: TDPU. 2016 yil. 4. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda interfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha taʼlim j., 2007. 6-son. -14 b.
3. Joʻraeva B.D. Maktabgacha taʼlimni modernizatsiyalash muammolari va rivojlantirish istiqbollari. Xalq taʼlimi j., 2008. 5-son. -114-119 b.
4. Musulmonqulova G., Isoxodjayeva N., Fayzullayeva M. Tarbiyachi! Mashgʻulotga tayyormisan? (Uslubiy qoʻllanma).– Toshkent, 2002, 34 bet.
5. Shodiyeva Q.S. Bolalarni maktabgacha tarbiya muassasalarida va oilada yozish va oʻqishga oʻrgatish uslubiyoti. Buxoro, 2002, 114 bet.